

REZUMAT

Liberalismul românesc este, de departe, cel mai important curent politic din Principatele Române. Începuturile sale trebuie căutate în secolul XVIII, când, pe fondul creșterii interesului puterilor europene față de statele românești aflate sub suzeranitate otomană, elitele ridicate din rândurile boierilor români au susținut o puternică mișcare de renaștere națională. Introducerea domniilor fanariote, după 1711 în Moldova și în 1714 în Țara Românească, a însemnat o gravă încălcare a Capitulațiilor încheiate de domnitorii români cu Imperiul Otoman, care demonstra că nu avea încredere în opțiunile politice ale românilor, aceștia având ca obiectiv esențial, emanciparea de sub suzeranitatea otomană.

Domniile fanariote au fost receptate de istoriografia românească drept o epocă de regres în toate domeniile, de la degradarea climatului politic intern prin acapararea demnităților laice și eclesiastice de către apropiații domnitorilor, la anularea oricărei inițiative de apărare, prin desființarea armatei naționale, dominația monedei turcești asupra pieței economice românești sau acțiunile de reprezentare în exterior.

Totuși, cercetările istorice au evidențiat și anumite încercări de modernizare, atunci când tronurile celor două state românești au fost ocupate de personalități de talia lui Constantin Mavrocordat, Nicolae Mavrocordat sau Grigore III Ghica.

A doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost în plan european o perioadă a confruntărilor între Imperiul Habsburgic (Austria), Prusia, Imperiul Rus (Rusia Țaristă), Imperiul Otoman (Poarta Otomană), care s-au tradus prin modificări esențiale pe harta Europei.

Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman și-au disputat dreptul de a-și impune autoritatea asupra Principatelor, după 1690. Astfel, Habsburgii au ocupat Transilvania în 1699, prin pacea de la Karlowitz, în 1718, Banatul și

Oltenia, prin pacea de la Passarowitz, cedând Oltenia în 1739, prin pacea de la Belgrad.

Între 1768 și 1812, Principatele Române au fost teatrul de război a șase războaie în care Rusia Țaristă și Imperiul Habsburgic au dorit să înlăture Imperiul Otoman din politica europeană.

În această perioadă, scopul esențial asumat de către boierii români, a fost susținerea drepturilor legitime ale Principatelor, pornind de la principiul *Capitulațiilor*. Această atitudine reprezintă actul de naștere al liberalismului românesc, un curent politic despre care putem spune că se constituise *avant la lettre*.

Istoricul V.A.Urechia notează că, la 8 aprilie 1768, Țarina Ecaterina a II-a (1767-1796) își pusese sigiliul pe o ordonanță de tipărire la Moscova a solicitărilor boierilor români, din care se desprindea ideea că „*fericirea neamului moldovenescu este subordonată întru starea cea neclintită a pronomiilor vechi*”, ceea ce poate constitui un *terminus post quem* pentru cei peste 100 de ani în care subiectul *Capitulațiilor* s-a aflat pe prima pagină a agendei diplomației românești, la conferințele internaționale. Aserțiunea acestui istoric este sprijinită și de tentativa din 1768, de răsturnare a domnitorului, care a fost sechestrat la Hanul Șerban Vodă, acțiune continuată cu solicitarea expresă a sprijinului rusesc și înarmarea de voluntari.

Leonid Boicu subliniază că boierii români considerau ca absolut necesară „*independența noastră și întărirea influenței într-un stat tampon*”.

Un moment esențial în evoluția politică a Principatelor Române, au fost negocierile complicate care au condus la încheierea păcii de la Kuciuk Kainardji din 1774, care anula monopolul economic al Porții Otomane asupra Principatelor Române, deschizând Rusiei calea spre calitatea de putere protectoare a Țării Românești și a Moldovei.

Potrivit lui V.A. Urechia, în 1770, episcopul Inochentie al Hușilor, Benedict, egumenul Moldoviței, Vartolomei Măzăreanu, egumen de Solca, Ion

Paladi, biv vel logofăt, Enakaki Milu, biv vel spătar s-au deplasat la Sankt Petersburg, pentru a discuta cu Țarina Ecaterina a II-a despre soarta Principatelor.

Preliminariile păcii de la Kuciuk Kainardji, desfășurate la Focșani, în lunile iulie și august ale anului 1771, au fost marcate de prezența unei importante delegații a boierilor români, din ambele Principate, din care făceau parte, între alții, Mitropolitul Grigore al Țării Românești, episcopul Cozma al Buzăului, arhimandritul Chezarie (viitorul episcop al Râmnicului), boierii Nicolae Dudescu, Mihai Cantacuzino, Pană Filipescu, Pantazi Câmpineanu, Grigore Băleanu, Dumitrache logofătul, Ștefan Topliceanu, Ioniță Bălăceanu.

Mihai Maxim sublinia faptul că la 6 august 1772, G.G.Orlov și A.M.Breskov, semnalau existența la curtea Țarinei Ecaterina a memoriilor boierilor români. *Genealogia Cantacuzinilor* consemnează faptul că delegația românească a solicitat, printr-o scrisoare, adresată lui Orlov, „învoieli cu cari strămoșii lor s-au încheiat odinioară Porței și care au fost nesocotite și țara nu cutează nici să crâcnească spre a-și cere vechile sale drepturi”.

Vlad Georgescu pune în discuție rolul poetului Ienăchiță Văcărescu în elaborarea capitulațiilor. Potrivit acestuia, Văcărescu, deși era filo-turc (a făcut parte din comisia turcă prezentă la negocieri), deci diferit față de inițiatorii *teoriei capitulațiilor* și-a adus contribuția la reconstituirea *Capitulațiilor*, pornind de la însemnările lui Dimitrie Cantemir și dând ca an al încheierii sale, de către Mircea cel Bătrân, anul 1393. În iulie 1772, el trimitea o scrisoare Marelui Vizir, în cre menționa „închinarea lui Mircea, a lui Laiotă Basarabă Voievod și Matei Basarab la leat 1633”.

La 30 august 1772, G.G.Orlov a cerut delegației să prezinte în scris obiectul solicitării. Acesta poate fi sintetizat astfel, pornind de la contribuția banului Mihai Cantacuzino: „1 – supunerea Țării Românești la Turc (sub Mircea); a 2-a supunere sau închinare (sub Laiot); 3 – firmanele care întăresc privilegiurile Țării; 4 – stricăciunea privilegiurilor și unirea Țărilor

Românești”. Mihai Cantacuzino considera că momentul încheierii *Capitulației* de către Mircea cel Bătrân a fost anul 1418. Istoricul Constantin Giurescu constata o comuniune de idei între boierii munteni și cei moldoveni. Aceștia din urmă considerau că Moldova a primit și ea aceleași privilegii, precum Țara Românească în timpul lui Mircea și Laiotă Basarab, în timpul lui Bogdan și Vasile Lupu.

Galeria potențialilor autori ai principiului *Capitulațiilor* trebuie completată cu nume ca mitropolitul Grigorie, episcopul Chesarie al Râmnicului și boierul Pană Filipescu. Acesta din urmă susținea aserțiunea cronicarului Radu Popescu, în *Istoria domnilor Țării Românești*, aflată în posesia familiei Filipescu: „după ce a făcut Mircea Vodă aceste izbânde, văzând obrăznicia turcilor, s-a împăcat cu ei și le-au fost dând plocon pentru ca să se odihnească țara cu pace”.

Demersul nostru a fost structurat în funcție de principalele coordonate ale istoriei moderne a Principatelor Române și ulterior a României:

1822 - proiectul de constituție al cărvunarilor moldoveni (în epocă, aluzie peiorativă la societatea revoluționară secretă a carbonarilor italieni, motiv pentru care și proiectul cărvunăresc moldav de constituție a fost imediat „taxat ca revoluționar”). A fost redactat în timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza, în Moldova (1822-1828), de către partizanii politici ai acestuia (printre care comisarul Ionică Tăutu) – reprezentanți ai micii boierime moldave, care „voiau să rupă cu absolutismul trecutului”. Ei s-au constituit într-o *grupare politică liberală* sfidând, astfel, în contrapondere, marea boierime conservatoare, motiv pentru care au și elaborat un proiect constituțional de stat republican „aristo-democraticesc” (în sensul extinderii privilegiului participării politice „democratice” la nivelul întregii „aristocrații” moldave).

Proiectul de constituție (produs intelectual de factură evident liberală) poate fi considerat „cea dintâi manifestare politică a cugetării liberale”.

1830/1831 - Regulamentele Organice ale Țării Româneș ti și Moldovei au pus bazele constituț ionale ale unei guvernări moderne bazate pe separarea puterilor în stat. Ele au dat pentru prima dată o organizare politică modernă, celor două state româneș ti, în acord cu gândirea și practica politică liberală din epocă, în sensul că puterea politică în stat nu mai era concentrată exclusiv și absolut în mâinile domnului, fiind împărț ită și limitată prin legea fundamentală regulamentară între puterea legislativă – Obș teasca Adunare.

Perioada regulamentară (1830/1831-1848) este o epoca de evidentă modernizare a Principatelor române (în accepț iunea de occidentalizare) din punct de vedere constituț ional-legislativ, politic-instituț ional, administrativ, urbanistic-arhitectural, comportamental-vestimentar.

În sens foarte larg, perioada regulamentară este o epoca de tranziț ie, de la apartenenț a geopolitică a celor două state româneș ti la spaț iul civilizaț ional orientat otoman, către apartenenț a geopolitică la spaț iul civilizaț ional european occidental, este o epocă marcată în mod vizibil de efortul susț inut al Țării Româneș ti și Moldovei de integrare în spaț iul geopolitic și civilizaț ional european occidental.

1848 - pregătit de întreaga dezvoltare politică, educaț ională, economică, socială și culturală, de succesele din producț ia capitalistă de bunuri materiale, de noile idei politice care repudiau privilegiile de orice fel și cucereau mintea și inimile unui număr tot mai mare de oameni din toate straturile societăț ii moldo-valahe, de contactul nemijlocit pe care capii revoluț iei liberale de la 1848 l-au avut cu occidentul civilizată. Încurajată, de succesul repurtat în Franț a, de revoluț ia pariziană, declanș ată la 24 februarie 1848, revoluț ia liberală paș optistă română este o manifestare viguroasă împotriva vechiului sistem instituț ional politic intern regulamentar.

Programul politic al revoluției de la 1848, concretizat în „Proclamația de la Islaz” (redactată în privința fondului de Nicolae Bălcescu, iar sub aspectul formei de Ion Heliade Rădulescu), cuprindea 22 de articole însușite de un liberalism absolut și de un umanism generos în cel mai înalt grad. Ea statua, din punct de vedere constituțional, o formă de stat autonom cu caracter republican – independent din punct de vedere administrativ și legislativ. Cuprindea din punct de vedere politic, votul universal, egalitatea tuturor înaintea legilor și a impozitelor, libertatea absolută a presei, separarea puterilor în stat, libertatea întrunirilor. Din punct de vedere social, prevedea emanciparea și împrăștierea țărănilor. Din punct de vedere juridic, stipula responsabilitatea domnului și a miniștrilor, precum și abolirea pedepsei cu moartea. Din punct de vedere al politicii externe, solicita imperativ neamestecul nici unei puteri străine în treburile interne ale Țării Românești.

Un aspect important al liberalismului revoluției din Țara Românească îl constituie toleranța față de diversitatea ideilor.

1848 (11 iunie – 13 septembrie) - primul guvern provizoriu revoluționar de la 9 iunie, format la Islaz, a fost compus din Ion Heliade Rădulescu, Christian Tell, Ștefan Golescu, preotul Radu Șapcă, cunoscut sub numele de "Popa Șapcă" și căpitanul Pleșoianu. Școala puternică a liberalismului, o constituie pe timpul revoluției pașoptiste, reuniunile publice și cluburile politice. În București și în diverse alte localități rurale sau urbane, au fost organizate numeroase adunări publice, în care s-au difuzat principiile politice programatice ale revoluției liberale pașoptiste și au început astfel să își facă apariția cluburile politice.

După înăbușirea revoluției pașoptiste, liberalismul se refugiază în cercuri și cluburi politice secrete (deoarece era combătut hotărât mai ales de autoritățile vechi în spațiul public) și devine astfel apanajul mai ales al capilor revoluției de la 1848, al celor câtorva sute de exilați politici aflați până în vara lui 1857, în unele capitale occidentale, mai ales la Paris. Grupul de

fruntași liberali pasoptiști (foști locotenenți și domnești de la 1848: I. Heliade Radulescu, N. Golescu și C. Tell) care se plasează pe o poziție liberală moderată, avându-l ca exponent principal pe Ion Heliade Rădulescu, care se străduiește să pună o pecete legalistă și să nu imprime un „caracter de rebelie” asupra modului de aplicare a programului revoluționar. Grupul acesta de câteva sute de emigranți și politici revoluționari români se constituie treptat într-un organism politic neoficial.

Deși, nu ajungea la o structură organizatorică încheagată, inspirat totuși de generozitatea ideilor liberale și egalitare, acționează energic pe lângă guvernele și opinia publică occidentală, în vederea popularizării cauzei statului național român și pentru a ține trează, în conștiința conaționalilor lor din Principate, flacăra revoluției de la 1848.

1849-1865 - liberalismul afirmat sub forma doctrinară, ca o ideologie a libertății și egalității politice, precum și ca o concepție concordantă cu aspirațiile de emancipare și împrăștiere ale țărănimii clăcașe (care constituia majoritatea covârșitoare a populației), dobândește o mai mare consistență. Liberalismul este promovat deschis de oameni aparținând tuturor păturilor sociale mijlocii, dar mai ales de foști conducători ai revoluției pașoptiste, care nu se mulțumesc să îl propage doar principial și individual, ci acționează solidar sub forma unei grupări politice distincte.

Reformele înfăptuite de către guvernele liberale moderate Mihail Kogalniceanu (1863-1865) și Nicolae Krețulescu (1862-1863; 1865-1866), în partea a doua a domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1862-1866), după desăvârșirea unificării celor două formațiuni guvernamentale provinciale (de la Iași și București), la 22 ianuarie 1862, într-un singur Consiliu de Miniștri, la București, care să exercite în mod unitar autoritatea executivă asupra întregului teritoriu național moldo-valah: adoptarea legii rurale și împrăștierea țăranilor clăcași (august 1864), secularizarea averilor mănăstirești; promulgarea legilor privind pensiile funcționarilor publici,

înființarea după model francez a Curții de Conturi (pentru controlul administrării banilor publici); adoptarea în 1864 a legilor privind organizarea administrației (prin legea comunală era legiferată existența comunelor urbane și rurale, satele și cătunele urmând să fie grupate în comune rurale, mai multe comune formând o plasă, iar mai multe plase un județ); reorganizarea la 2 decembrie 1864 a justiției (fiind constituite următoarele instanțe judecătorești: judecătoriile de plasă, tribunalele județene, curțile de apel, curțile de jurați și Curtea de Casație); promulgarea codului penal (alcătuit după modelul francez) și adoptarea la 4 decembrie 1865 a codului civil (întocmit după model napoleonian și italian); crearea Consiliului de Stat (prezidat de domnitor și care elabora proiecte de legi sau se pronunța asupra celor elaborate de Guvern, ceea ce a constituit un nou prilej de confruntare între domnitor și Adunare); înființarea Gărzii Naționale; extinderea legii electorale; adoptarea, la 5 decembrie 1864, a legii instrucției publice, prin care învățământul căpăta o organizare unitară pe întreaga țară; înființarea Universității din București (în 1864).

1866-1877 - un moment decisiv în cadrul acțiunii de raliere liberală ce l-a constituit campania electorală pentru alegerile parlamentare din aprilie 1875. Hotărâți să acționeze pe aceeași platformă politică împotriva guvernului conservator, încă de la 4 ianuarie 1875, diferitele facțiuni liberale vor alcătui un comitet central electoral, cu scopul de a coordona activitatea politică la nivelul întregii țări.

La 23 ianuarie 1875, începe editarea unui periodic liberal semnificativ intitulat „*Alegătorul liber*”. La 24 mai 1875, frunțașii ai diferitelor formațiuni liberale, cărora li se adaugă și dizidentul conservator M.C. Epureanu, s-au înțeles să acționeze unitar pentru asigurarea triumfului deplin al principiilor liberale în viața politică românească. Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, G. Vernescu și A.G. Golescu pecetluiau alianța parlamentară printr-o reuniune ținută în casa din strada Enei, proprietate a

maiorului englez Lakeman, stabilit definitiv în România și cunoscut sub numele de Mazar-paș a, prin care puneau bazele Partidului National Liberal.

1878–1900 – marea guvernare liberală. De-a lungul unei perioade de 12 ani (cuprinsă între 1876 și 1888), președintele PNL, Ion C. Brătianu, a deținut 4 mandate consecutive de prim-ministru, perioadă cunoscută în istoria României sub sintagma de „marea guvernare liberală” și în care au fost statute unele dintre cele mai importante așezăminte instituționale, civilizaționale și legislative ale statului român. ”. Elaborat de I.C. Brătianu, conceptul „**prin noi înșine**” urmărea promovarea unei politici naționale menite să contribuie la dezvoltarea forțelor economice ale țării. Aplicând conceptul „**prin noi înșine**”, în domeniul economic și industrial, poate fi remarcat efortul susținut de dezvoltare a instituțiilor autohtone de credit, prin înființarea Băncii Naționale și nu prin darea acestora în concesiune capitaliștilor străini, cum se procedase mai înainte cu căile ferate.

Îndată după încetarea din viață, a președintelui fondator I.C. Brătianu, în PNL, începe să își facă loc o orientare moderată, ale cărei începuturi le făcuse chiar I.C. Brătianu în ultimii săi ani de guvernare. Sub influența acestuia, mai ales după 1884, se adoptă o poziție ponderată, PNL devenind dintr-un organism politic de „propagandă și revoluționare”, cum era înainte, când încă C.A. Rosetti nu se retrăsese din viața politică, o instituție de guvernare preocupată de organizarea și consolidarea statului român.

Remarcăm că marea majoritate a actorilor Unirii de la 1859 și ai obștinerii Independenței de stat au părăsit scena în intervalul 1879-1891. Ei vor lăsa locul unei noi generații de liberali. Dintre acestea, figura centrală va fi noul lider al PNL, fiul cel mare al Vizirului, Ionel Brătianu, supranumit Sfînxul.

El și-a început cariera în calitate de deputat de Gorj și apoi, ministrul Lucrărilor Publice, în cabinetul D.A.Sturdza.

În 1908, când acesta din urmă se va retrage din politică, va lăsa locul celui mai de seamă exponent al liberalismului contemporan, Ionel Brătianu.